

«Хмельницький і ворожбит»

Іван Франко

Коли Хмельницький, засуджений гетьманом Потоцьким на смерть, утік із в'язниці і прямував на Січ, трапилося, що одного вечора проїжджав попри великий ліс. Боячись попастися потемки в руки гетьманській по-гоні, він завернув конем у ліс, думаючи переночувати де-будь під дубом.

Доки була стежка вигідна, він їхав на коні. Та далі пі-шла гущавина, сумерки хапали за очі, і пан чигиринський сотник мусив злізти з коня, взяти його за поводи і вести далі, ногами мацаючи стежку під собою.

Коли, по його думці, вже був досить далеко від краю лісу, серед непролазної гущави, почав озиратися, де би знайти місце, відповідне для нічлігу. Роздивляючись пиль-но довкола, він побачив, як не дуже далеко від нього блис-нуло світло.

"Що се таке? — подумав Хмельницький. — Погоня? Та ні, чого б погоні затісуватись у таку непролазну гущавину? Лісові сторожі? Але ж тут їм нічого пильнувати. Панське полювання? Але ж не чути грання рогів, ані дзявкоти псів. А може, втікачі, що прямують на Січ, як і я? В таким разі вітайте до компанії!"

І він, оглянувши підсипку на своїх пістолях та попро-бувавши вістря татарського ятагана у себе за поясом, пе-рехрестився і почав разом з конем звільна пробиратися крізь гущавину в напрямі до світла.

Коли наблизився до нього на яких п'ятдесят кроків, опинився на невеличкій поляні, серед якої під віковичним дубом стояла малесенька хатка, покрита зеленим дерном замість стріхи і майже вся вросла в землю. Крізь одно-од-нісіньке віконце блимало світло. Зрештою на поляні було пусто і тихо.

Переконавшись, що засідки ніякої нема, Хмельницький спутав свого коня і пустив його пастися на полянці, не здіймаючи з нього сідла, а сам, з рукою на рукоятці ятагана, пішов до хати і застукав у двері.

— Ввійди,— почувся знутри глибокий голос, мов з-під землі.

Хмельницький торкнув ногою дубові дверцята і згинаючися глибоко, ввійшов до хатчини. В ній при огнищі сидів старий-престарий дід з білою, як молоко, до пояса, боро-дою і сушив при огні нашпилянну на рожнах рибу.

— Здоров, діду! — мовив Богдан, ледве можучи ви-простуватись у низенькій землянці.

— Здоров, гетьмане! — мовив дід, не озираючись.

— Гетьмане? Який я тобі гетьман? — з зачудуванням мовив Хмельницький. — Я бідний утікач, простую на Січ і прошу в тебе нічлігу на сю ніч.

— Сідай, гетьмане, гостем будеш! — мовив старий, усе ще не змигаючи оком і вдивляючися в червоне полум'я огню.

Хмельницький сів на дубовім ослінці край вікна, пиль-нуючи заслонити своїми широкими плечима віконце так, щоб світло не блимало надвір.

— Не турбуйся, гетьмане,— мовив дід, неначе вгадуючи його думки,— тут ти безпечний. Зрештою, що тобі суджено, того не минеш.

— А, так ти такий! — мовив усміхаючись Богдан. — Умієш читати в тій темній книзі, де записана наша судьба? І там стоїть про моє гетьманство?

— Стоїть.

— Спасибі, діду, за звістку! Тепер я безпечний. А біль-ше й знати мені не потрібно. Може, даси що перекусити, чи маю лягати натще?

— Перекуси, а потім ляжеш натще,— мовив дід і по-дав йому одну свіжо всушену рибу зі свого рожна. Хмель-ницький підійшов до огнища, відірвав рибі голову і кинув у полум'я, а потім, як чоловік голодний, не розщипуючи і не терблячи її, вкусив.

Та в тій хвилі почув у руці і в устах щось холодне і сли-зьке. Зирнув, а се величезна гадюка без голови вилася в його руці. Виплюнув те, що вкусив,— і се також був шмат гадюки. З жахом і обридженням він кинув огидливу страву геть від себе. Дід за той час не переставав вдивлятися в по-лум'я огню.

— Діду, що се таке? — запитав Хмельницький, отямившись від хвилевого перестрашу.

— Йди спати, гетьмане,— мовив дід. — Іншої страви для тебе не маю, а що значить те, що ти бачив, про се не пора тепер говорити. Завтра дізнаєшся.

Хмельницький вийшов із хати, постелив свою бурку під дубом і ліг. Хоч і як був утомлений цілоденною доро-гою, він не міг заснути. В його тілі тремтів іще перестрах, очі недвижно вдивлялися в темний простір. На небі горіли зорі, і їх світло видавалось йому з сього місця якимсь див-ним, незвичайним. По

листю і гілляках старого дуба ходило якесь тужливе зітхання і торкало якісь глибокі, таємні струни в Богдановім серці. Дивні думи миготіли в його голові, мов тихі, далекі блискавки, що віщують наближен-ня бурі.

Він пізно заснув, та вчасним ранком збудив його вір-ний кінь, сіпнувши його зубами за рукав. Богдан схопив-ся, вмився в поблиській криниці і, відмовляючи ранішню молитву, наблизивсь до дідової хати. Дід уже не спав і ви-йшов йому назустріч.

— Проспався, гетьмане? Ну, ходи, поснідаємо.

Ввійшли до хати. Невеличкий ослінчик був застелений пишним турецьким килимом. На середині землянки стояв круглий столик, вирізаний із дубового пня і застелений парчею. На столику на срібній тарілці лежала сушена риба.

— Ні, діду, не хочу твоєї риби! — з обридженням мовив Богдан, пригадуючи вчорашнє.

— Не бійся, гетьмане! Вчора була віща година, а сьогодні ні. Сідай лише і покріпись. Ось бач, і я їстиму.

Богдан сів. Голод переміг обридження, а дідова риба оказалась дуже смачною. Їли мовчки. Потім дід, зирнув-ши на Богдана, здвигнув густими бровами і, немов про-довжуючи пасмо таємних думок, промовив:

— А добре ти зробив, гетьмане, що вчора відірвав їй голову.

Богдан при тих словах підвів також очі і вдивився в діда.

— Коли б ти був укусив її, не відірвавши голови, вона була б заїла тебе.

— Чи се значить, що й ворожій силі, яка напосілась на Україну, я відірву голову і вона не заїсть мене?

Дід кивнув головою. Мовчав довгу хвилю. Потім знов промовив, мов із глибокого дна задуми:

— А то недобре, що ти кинув її геть, а не кинув у огонь. Я бачив, де вона впала, але коли потім поглянув, то вже не міг знайти її.

— Значить, ожила! Значить, житиме й без голови? Зна-чить, я не поборою її до кінця? — скрикнув Богдан.

Дід понуро звісив голову. Довго мовчали оба.

— Але одно скажи мені, діду,— промовив нарешті Бог-дан. — Адже ж ти вчора дав мені був рибу?

— Так.

— Чом же ж вона в моїх руках перемінилася в гадюку?

— Кажу тобі: віща година була.

— Але що ж воно віщує, що якраз у гадюку, в таку нечисть?

Дід задумався.

— Ти, певно, чув, гетьмане, а може й читав десь, оповідання про святого Петра. Кажуть, що святий Петро, хо-дячи по світі, зайшов був десь у пустиню і три дні не міг знайти людського житла. Зголоднів дуже і почав молити-ся богу, щоб дав йому чим занестися. Коли гляне, а з-під каменя, на яким він клячав, вилізає гадюка. А з неба чути голос: "Петре, бери і їдж!" Але Петро зжахнувся і мовить: "Господи, се ж нечисть!" А голос відповідає: "Не бійся, чис-тому все чисте!" І святий Петро простягнув руку, взяв га-дину, аж бач, із неї зробилася сушена риба.

— Ну, діду, але ж се якраз навпаки того, що було зо мною,— скрикнув Богдан.

— Так, гетьмане, але ж бо й ти не святий Петро, а те діло, яке ти маєш зробити на Україні...

— Досить, діду, досить! — мовив Богдан, устаючи з місця, і, попрощавшись з дідом, вийшов із землянки і по-дався в свою дорогу.